

Marek Czyżewski

"Theoretical Perspectives in Sociology", red. Scott G. McNall, New York 1979 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 33, 348-352

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Scott G. McNall, ed., *THEORETICAL PERSPECTIVES IN SOCIOLOGY*, New York 1979 St. Martin's Press, ss. 562.

Warto zwrócić uwagę czytelników zainteresowanych współczesnymi teoriami socjologicznymi na nową pozycję wydawniczą w tej dziedzinie: *Theoretical Perspectives in Sociology* pod redakcją Scotta G. McNalla.

Geneza tego zbioru sięga lat 1977—1978, kiedy to redakcja czasopisma „The American Sociologist” podjęła zadanie przedstawienia na swych łamach przeglądowych artykułów omawiających aktualny stan nowych kierunków socjologii amerykańskiej. Z upływem czasu i z napływem tekstów przedsięwzięcie rozrosło się do wymiarów obecnego tomu. Nowy zbiór nie jest oczywiście ewenementem wydawniczym, lecz kolejną pozycją w szeregu dotychczasowych zbiorów tego typu. Wiadomo bowiem, że co kilka lat ukazują się przeglądowe tomy o podobnym charakterze.

Obecny zbiór wyróżnia się jednak od swych poprzedników. Czytelnik nie odnajdzie tu bowiem fundamentalnych tekstów stanowiących reprezentację poszczególnych kierunków i odłamów socjologii amerykańskiej, tak jak miało to miejsce np. w opublikowanym przed dziesięciu laty zbiorze *Theoretical Sociology* pod redakcją McKinneya i Tiryakiana. Tom pod redakcją McNalla pomyślany jest jako obfita kolekcja krótkich i komunikatywnych tekstów przedstawiających w sposób niemalże encyklopedyczny najważniejsze z najnowszych kierunków socjologicznych. W przypadku kierunków o nieco dłuższej tradycji, jak np. teoria wymiany czy etnometodologia, spotykamy teksty ukazujące stan aktualny. Gdy mowa o kierunkach powstałych w ciągu ostatnich lat, jak np. socjologia egzystencjalna, socjobiologia, socjologia emocji czy nowa socjologia środowiskowa, mamy do czynienia z wystąpieniami programowymi.

Wynikiem takiej koncepcji wydawniczej jest bardzo wysoka liczba tekstów (29 artykułów oraz ogólne wprowadzenie redaktora tomu), a także określony status współautorów tomu. Poza nielicznymi wyjątkami autorzy poszczególnych artykułów nie należą do rzędu najbardziej eksponowanych teoretyków i badaczy, związanych z danym kierunkiem. Autorami są w większości mniej znani rzecznicy poszczególnych kierunków, którzy znajdują się w skomplikowanej, podwójnej roli zwolenników i komentatorów. Czytelnik nie odnajdzie tu więc autorów na miarę Parsonsa, Lazarsfelda czy Garfinkela, jak to miało miejsce we wspomnianym tomie pod redakcją McKinneya i Tiryakiana, ale odnajdzie przejrzyste, syntetyczne artykuły ukazujące najnowsze kierunki socjologiczne poprzez pryzmat jasno wyłożonych głównych tez, podstawowych kierunków badań, sumiennie ujawnionych zarzutów oraz prób ich odparcia.

Jest to zatem pozycja niezwykle użyteczna dydaktycznie. Nie wymaga się tu od czytelnika uporczywego wysiłku i uprzedniej wiedzy, lecz raczej przyciąga się szeroki krąg zainteresowanych osób. Całkowitym nowicjuszom ukazuje się poglądowo szeroką panoramę stanowisk i wskazuje program dalszych lektur. Osobom bardziej wtajemniczonym dostarcza się informacji dotyczących kontynuacji ustabilizowanych już kierunków oraz prezentacji nowych głosów.

Koncepcja wydawnicza tomu prowadzi jednak także do pewnych uchybień. Poza nielicznymi wyjątkami nie ma tu dogłębnych analiz. Uwidacznia się to zwłaszcza tam, gdzie rzecz nie dotyczy kierunków wewnątrznie amerykańskich, lecz rozprzestrzeniających się obecnie w socjologii amerykańskiej europejskich idei filozoficznych, takich jak marksizm i fenomenologia. Wartości tego typu tekstów nie zawsze można niestety mierzyć celnością argumentacji. Do klasyków sięga się

tu nazbyt często, niefrasobliwie. Jest to zresztą jak się wydaje, powszechna cecha współczesnej socjologii amerykańskiej. Tak więc wartość tego typu tekstów często nie leży w samej ich zawartości, lecz jedynie w tym, że powiadają one o aktualnych stylach myślenia w socjologii amerykańskiej.

Nie sposób przedstawić tu i poddać krytycznej analizie wszystkich składników tomu McNalla. Niniejszy przegląd będzie miał zatem charakter przede wszystkim informacyjny.

Wstępem do tomu jest tekst redaktora zbioru McNalla pt. *Wprowadzenie: Alternatywne perspektywy teoretyczne we współczesnej socjologii*. McNall formułuje pięć różnych, alternatywnych sposobów uprawiania socjologii: socjologia jako nauka, jako metodologia, jako iluminacja pewnych części życia społecznego, jako ideologia, jako krytyka i jako *praxis*. Poszczególne kierunki socjologiczne charakteryzują się pewnymi wybranymi spośród tej listy punktami widzenia. Aczkolwiek McNall sam opowiada się za „kombinacją marksizmu i teorii krytycznej”, to jednak zastrzega, że „wszystko, co pozwala nam wysondować głębie i powrócić, jest cenne”.

Część pierwsza pt. *Poglądy na świat*, zawiera dwa teksty. Artykuł Michaela Burawoya: *Współczesne prądy w teorii marksistowskiej*, dotyczy różnic dzielących współczesnych marksistów, zwłaszcza zwolenników koncepcji totalności, której ogólna zasada reguluje wszystkie sfery życia społecznego, i zwolenników determinacji ze strony wyróżnionej części totalności, tzn. ekonomicznej determinacji reszty sfer życia społecznego. Immanuel Wallerstein argumentuje w swym tekście *Perspektywa światowo-systemowa na nauki społeczne* za koniecznością lokowania analizy zachowań w kontekście przekraczającym granice narodowe i państwowe.

Druga część tomu nosi tytuł *Kontrperspektywy* i zawiera cztery programy wychodzące z inspiracji do niedawna obcych socjologii. Inge Powell Bell przedstawia pociągającą filozofię wschodu, wskazując m.in. na zbieżność powszechnie znanej krytyki „przesocjalizowanej koncepcji człowieka” ze wschodnimi ideami, szukającymi rozwoju jednostki na drodze desocjalizacji (*Socjologia buddyjska: parę myśli na temat zbieżności socjologii i wschodnich dróg wyzwolenia*). Drugi tekst tej części tomu, aczkolwiek wywodzi się z kultury zachodniej, jest chyba jeszcze bardziej egzotyczny. Marcia Texler Sagal i Catherine White Berheide prezentują aktualny stan socjologii feministycznej (*Ku kobiecej perspektywie w socjologii: kierunki i możliwości*). Feministki podejmują obecnie liczne badania empiryczne, opisując tradycyjne zagadnienia społeczne, jak np. życie rodzinne czy zawodowe, z nowej perspektywy, a także sięgając do spraw uważanych do tej pory za intymne czy nieistotne. Feministki zmierzają do „feministycznej teorii społecznej”, mającej stanowić przeciwwagę dla zdominowanej przez męski punkt widzenia dotychczasowej socjologii. W następnym tekście Thomas Ford Hoult broni *Perspektywy humanistycznej*. Są to prawdziwie esejistyczne rozważania, łączące zagadnienie humanistycznej perspektywy w socjologii z zagadnieniem humanitarnych warunków społecznych. W ostatnim artykule tej części zbioru jako rzecznik przydatności semiotyki strukturalnej dla socjologii występuje Charles Lemert (*Semiotyka strukturalna i odśrodkowanie socjologii*). Idee strukturalistyczne dostarczają cennych argumentów krytycznych zarówno wobec metodologicznego indywidualizmu (Homans, Persons), jak i „podmiotowego redukcjonizmu” (symboliczny interakcjonizm, etnometodologia). Wydaje się, że spośród ostatnio

opracowanych propozycji teoretyczno-badawczych w socjologii najbardziej do strukturalizmu zbliżył się Goffman we *Frame Analysis*.

Kolejna, trzecia część tomu grupuje pięć tekstów pod wspólnym hasłem: *Teoria formalna*. Richard A. Ball nakłania do stosowania w socjologii ogólnej teorii systemów (*Socjologia i ogólna teoria systemów*). Pewną precyzację tego stylu myślenia przedstawiają Tom Baumgartner, Tom R. Burns i Philippe DeVillè w artykule *Aktorzy, gry i systemy: dialektyka działania społecznego i strukturyzowania systemowego*. Proponuje się tu połączenie podejścia teorii systemów z teorią gier i teorią marksistowską. Trzy następne teksty reprezentują formalne podejście do analizy zachowań społecznych. Donald Black formułuje *Strategię czystej socjologii* zorientowanej na badanie zmienności społecznej przy całkowitym abstrahowaniu od zmienności biologicznej, psychologicznej i wszelkiej innej. Życie społeczne jest swoistą rzeczywistością, przestrzenią, w której wyróżnić można następujące wymiary: wertykalny (uwarstwienie społeczne), horyzontalny (morfologia społeczna), symboliczny (porządek kulturowy), korporacyjny (zdolność do współpracy) i normatywny (kontrola społeczna). R.H. Hingers i David Willer przedstawiają aktualny stan teorii wymiany i objaśniają jej nie zawsze przejrzyste twierdzenia i badania (*Ogólne postulaty teorii wymiany społecznej*). James W. Michaels i Dan S. Green rozpatrują możliwości i granice stosowania behawioryzmu do analiz socjologicznych (*Socjologia behawioralna: formy emergentne i zagadnienia*). Wspólną bolączką kierunków formalnych, jak się wydaje, jest to, że po obiecującej fazie analitycznych ustaleń musi tu zawsze nadejść faza interpretacji konkretnych zjawisk, które nie poddają się łatwo uprzednio wypreparowanym definicjom.

Część czwarta pt. *Dialektyka* przynosi trzy teksty prezentujące różne sposoby uprawiania socjologii dialektycznej. Richard P. Appelbaum wywodzi myśl dialektyczną z marksizmu. Pojęcie praktyki gwarantuje dialektyczny charakter marksizmu — będącego zarazem filozofią i metodą (*Metoda marksistowska: wyznaczniki strukturalne i społeczna praxis*). David S. Walls rozszerza sens dialektyki do ogólnego problemu dialektyki podmiotu i przedmiotu w historii. Do tak rozumianego podejścia dialektycznego należy nie tylko marksizm, ale i kierunki pozbawione implikacji politycznych, jak np. koncepcje Bergera i Luckmana (*Dialektyczna nauka społeczna*). Mark L. Wardell i J. Kenneth Benson w tekście *Pogląd dialektyczny: podstawa alternatywnej metody socjologicznej*, wykazują, iż z tradycji dialektycznej wypływają cenne przesłanki dla wiedzy socjologicznej, zwłaszcza w kwestii charakteru społecznego wytwarzania instytucji, sprzeczności jako centralnej cechy społecznego procesu i ukształtowania społeczeństwa globalnego przez ogólną zasadę totalności.

Piąta część zbioru nosi tytuł *Teoria krytyczna* i grupuje orientacje zbliżone do zawartych w części poprzedniej koncepcji dialektycznych, a wyróżniające się od nich koncentracją na zagadnieniu dominacji i możliwości emancypacji. Michael E. Brown wprowadza w problematykę, metodę i obiekt zainteresowań socjologii krytycznej (*Socjologia jako teoria krytyczna*). Jeffrey A. Halley ogniskuje podejście właściwe socjologii krytycznej na sytuacji sztuki we współczesnym społeczeństwie kapitalistycznym (*Poza socjologię sztuki: ostatnie interdyscyplinarne osiągnięcia krytycznej analizy kultury*). Następny autor, Sang Jin Han, przeprowadza krytykę koncepcji ideologii proponowanych przez Althussera, funkcjonalizm i pozytywizm. Han proponuje w zamian ujęcie ideologii w myśl „metody dyskursywnej (sformułowanej pod wpływem prac Habermasa (*Ideologia, krytyka i nauka społeczna: użycie metody dyskursywnej*)). W ostatnim tekście tej części tomu John J. Sewart przedstawia główne tezy Szkoły Frankfurckiej, a więc tej

orientacji europejskiej, do której sięgają amerykańscy zwolennicy socjologii krytycznej (*Teoria krytyczna i krytyka metody konserwatywnej*).

Kolejna, szósta część zatytułowana jest *Jednostka i świadomość ludzka* i podobnie jak poprzednio przedstawia orientacje dialektyczne i krytyczne reprezentuje nurt socjologii amerykańskiej oparty na zapożyczeniach z kultury europejskiej. Tym razem przywoływanym zapleczem jest fenomenologia i egzystencjalizm. David R. Dickens w tekście pt. *Fenomenologia* prezentuje wykładnię fenomenologii Husserla, co prawda niezmiernie znamienne dla amerykańskiej recepcji tej filozofii, lecz równie charakterystycznie wypaczającą sens oryginalnych idei fenomenologicznych. W kolejnym artykule *Socjologia egzystencjalna* Joseph A. Kötterba przedstawia syntetycznie program i dotychczasowe zainteresowania badawcze socjologii egzystencjalnej, kontrowersyjnego kierunku utworzonego w ostatnich latach przez J.D. Douglasa i J.M. Johnsona. Następny autor, John O'Neill, należy do socjologów próbujących połączyć inspiracje fenomenologiczne i egzystencjalne z inspiracjami marksistowsko-krytycznymi. W tekście *Wzajemność wytlumaczeń (accounts): esej o zaufaniu* O'Neill rozpatruje problem roli języka i wiedzy w kształtowaniu podstaw władzy i panowania, a także zadania socjologii wobec tego stanu rzeczy. Kolejnym autorem jest jeden z czołowych reprezentantów etnometodologii, Don H. Zimmerman, który przedstawia aktualną wykładnię tego kierunku (odwołując się do semiotyki i przeczącą redukcjonistycznej interpretacji etnometodologii) i podejmuje starania o odparcie najczęstszych zarzutów stawianych powszechnie etnometodologii (*Etnometodologia*).

Tytuł następnej, siódmej części zbioru jest znakiem orientacji zdobywającej sobie ostatnio coraz większą liczbę zwolenników w obrębie socjologii amerykańskiej: *Biologia a ludzkie zachowanie*. Saul Feinman rozwija argumentację przemawiającą za koniecznością czerpania z wyjaśnień biologicznych, ale też i za koniecznością zachowania w tej mierze ostrożności, uzasadnionej przez specyfikę społeczeństw ludzkich (*Biosocjologiczne podejście do zachowania społecznego*). Autorzy następnego tekstu pt. *Socjobiologia*, Penelope J. Greene, Charles J. Morgan i David P. Barash, bronią radykalniejszej perspektywy socjobiologicznej, kojarzonej zwykle z serią niedawnych prac E.O. Wilsona. Pomimo iż socjobiologowie odżegnują się od XIX-wiecznego społecznego darwinizmu uznając kooperację i altruizm za podstawowe fakty zachowania społecznego, to jednak wydaje się oczywiste, że socjobiologia prowadzi do dehumanizacji socjologii i do metodologicznego redukcjonizmu. Za źródło aktywności społecznej uznaje się tu bowiem indywidualne dążenie jednostek do własnej reprodukcji genetycznej. Kolejne dwa teksty przedstawiają odmienne perspektywy socjologicznego badania emocji. Theodore D. Kemper formułuje model wyjaśniania emocji przez zróżnicowany stopień posiadania władzy i statusu. Charakterystyczne jest tu łączenie perspektywy socjologicznej z psycho-fizjologicznym ujęciem jednostki (*Socjologia emocji: niektóre problemy i niektóre rozwiązania*). Susan Shott rozwija socjologię emocji z całkowicie przeciwnego punktu widzenia. Emocje są efektem wtórnym wobec głoszonego w symbolicznym interakcjonizmie poznawczego mechanizmu podejmowania perspektywy innego (Me). Proponuje się tu zatem włączenie w obręb interpretatywnie zorientowanego symbolicznego interakcjonizmu sfery redakcji emocjonalnych, wykluczanych np. przez Blumera poza granice interakcji symbolicznej (*Socjologia emocji: kilka punktów wyjściowych*).

Ostatnia część zbioru zawiera teksty rozbieżne w stopniu podobnym do różnorodności części poprzedniej. Ogólny tytuł dla trzech zamieszczonych tu artykułów brzmi: „Społeczeństwo i środowisko”. William R. Catton jr. i Riley E. Dunlap

(*Socjologia środowiskowa: nowy paradygmat*) krytykują niemal całość zastanej socjologii za antropocentryzm, za dzielenie wspólnego „paradygmatu wyjątkowości ludzkiej”. Proponowany w zamian „nowy paradygmat środowiskowy” wychodzi z założenia, że ludzie są w podobny sposób ograniczani przez zasoby środowiska jak wszelkie istoty żywe. Związek tego stylu myślenia z realnym w ostatnich latach zagrożeniem wzrostu ekonomicznego i rozwoju społecznego przez kurczenie się zasoby środowiskowe i z pewnym społecznym zapotrzebowaniem na dyskusowanie tego problemu wydaje się oczywisty. John M. Goering wykazuje, że socjologia miasta powinna w szerszym niż dotychczas zakresie korzystać z przesłańek marksistowskich, jako że współczesne miasto amerykańskie jest pewnym pomniejszeniem ekonomicznych i politycznych problemów całego społeczeństwa (*Perspektywa marksistowska a socjologia miasta*). W ostatnim tekście Bruce London dowodzi, iż ogólna teoria społeczna, tzn. makrosocjologia, jest obustronnie powiązana z koncepcjami środowiskowymi, tzn. ekologią (*Ekologia jako makrosocjologia: nowe spojrzenie na starą perspektywę*).

Nowy zbiór zredagowany przez McNalla kończy się bibliografią zbierającą najistotniejsze książki i artykuły związane z poszczególnymi zamieszczonymi w tomie artykułami. Każda sponad trzystu wymienionych tu pozycji opatrzona jest krótką, omawiającą notatką. Wypada zgodzić się z redaktorem tomu, iż bibliografia ta stanowi unikalny zasób wiedzy i przewodnik dla dalszych lektur. Prócz tej zbiorczej bibliografii przy każdym tekście zbioru znajduje się oczywiście także szeroka i bardziej drobiazgowa bibliografia szczegółowa.

W zakończeniu tego pobieżnego sprawozdania trzeba podkreślić, że *Theoretical Perspectives in Sociology* to niezwykle cenne źródło wiedzy o ogólnym stanie i najnowszych tendencjach socjologii amerykańskiej. Książka ta ma przede wszystkim walory informacyjne i dydaktyczne, oczywiście pod warunkiem, że czyta się ją krytycznie, przy uwzględnieniu zastrzeżeń, o których była mowa na wstępie tego przeglądu.

Marek Czyżewski

Joel M. Charon, SYMBOLIC INTERACTIONISM. AN INTRODUCTION, AN INTERPRETATION, AN INTEGRATION, Prentice Hall, Inc., Englewood Cliffs 1979, ss. IX, 193.

Interakcjonizm symboliczny jest dziś bez wątpienia jednym z najbardziej wpływowych nurtów teoretycznych współczesnej socjologii, zwłaszcza amerykańskiej. Przedstawiciele tej orientacji nie tylko stworzyli oryginalną perspektywę teoretyczną, konkurencyjną wobec socjologii strukturalno-funkcjonalnej, lecz także przyczynili się, przynajmniej częściowo, do powstania wielu nowych kierunków (takich jak np. etnometodologia czy socjologia dramaturgiczna), uznawanych za odgałęzienia kanonicznej postaci tej perspektywy, niekiedy wbrew intencjom, a nawet jawnym protestom reprezentantów tych nowych odmian. Interesującym przykładem takich kontrowersji jest między innymi dyskusja między N. Denzinem a duetem autorskim Zimmerman — Pollner¹, w której etnometodologowie odma-

¹ J.D. Douglas et., *Understanding Everyday Life*, London 1973. Routledge and Kegan Paul.